

МЕТАФІЗИКА ЗАПЕРЕЧЕННЯ ТА ІСТОРИЗМ КУЛЬТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ

Національний авіаційний університет

Анотація. У статті розглядаються процеси взаємодії різних культурно-історичних традицій українського суспільства з точки зору діалектики заперечення заперечення. Показано причини виникнення конфліктного характеру цих культурно-історичних традицій на сучасному етапі. З'ясовано домінування однієї з ліній цієї традиції, яка культурно і політично орієнтується на країни Європи.

Ключові слова: культурна традиція, ідеологема, соціальний міф, діалектика, метафізика, історизм.

Вступ

Драматичне прискорення соціально-політичних процесів, і навіть трагічні їхні вияви надають сучасній кризі не лише видимого, але й глибинного забарвлення, коріння якого сягають у глибини нашої непростой історії, у глибини зародження, розвитку і взаємодії різних культурних традицій. Вони являють собою немов би певні лінії розвитку, що гуртують навколо себе події, процеси, ідейні уявлення, відношення до минулого і сучасного, загалом визначають засіб філософської і культурологічної рефлексії цих традицій. Це дозволяє відмітити унікальність становища сучасного українського суспільства у структурі кризи, що визначає можливі варіанти її перебігу та засоби виходу з неї.

Аналіз досліджень і публікацій

За попередні роки було зроблено чимало у плані дослідження різних аспектів відродження культурно-історичної традиції України, особливостей формування історичної пам'яті народу, спроб визначити пріоритетні та актуальні духовні і психологічні орієнтири подальшого розвитку [4; 5; 6; 7; 10; 11; 14; 16; 17; 18].

Постановка завдання

Але при цьому, на нашу думку, в усякому разі мова йшла саме про певну культурно-історичну традицію або окремі її елементи. У зв'язку з цим необхідним є здійснення спроби осягнення цих процесів у плані розуміння їхньої діалектичності, неоднозначності та багатодетермінованості, що виступає метою статті.

Основна частина

Сучасний стан розвитку духовної сфери суспільства викликає все більше занепокоєння. Окрім недоліків соціального буття, успадкованих від минулих часів, особливу увагу почала привертати до себе драматична ситуація, яка є наслідком складного переплетіння численних зв'язків між країнами різного соціально-економічного та культурного типу, і виникнення нової соціальної якості, яка втілюється в терміні «глобалізація». Крім цього, не менш очевидною є й інша, протилежна, тенденція до деякого відособлення і формування своєрідних регіональних утворень, з чим пов'язується наростання міжцивілізаційних та міжнаціональних суперечностей.

За цих обставин швидко виникають різноманітні моделі та прогнози алармістського плану «кінця світу» та «кінця історії» як наслідок розпаду комуністичної системи та руху країн «третього світу» до демократії, а натомість з'являються попередження про небезпеку настання періоду глобальної смути, хаосу, про майбутню загибель цивілізацій, про рух

світу до нового тоталітаризму або середньовіччя, про реальну загрозу демократичним інститутам з боку необмеженого лібералізму ринкової стихії.

На цій основі зростає рівень песимізму в оцінюванні та прогнозах (від визнання громадянського типу суспільства Заходу в ролі локального соціуму до можливостей духовно-ціннісної кризи у постмодерновому світі). На думку низки дослідників, можна говорити про своєрідний «...новий поворот історії в протилежний бік від досягнень Нового часу, коли зустріч культур відбувається під знаком соціального постмодерну та одночасного вірогідного пробудження неоархаїки як певної орієнтації світу» [3, с. 90]. На наш погляд, це є відображенням порушеної діалектики трансформації соціокультурних традицій у площині «минуле-сучасне».

Сучасність своїми коріннями сягає глибокого минулого і водночас постійно переходить у цей стан. У процесі такої трансформації відбувається культурно-історична наступність від минулого до сучасності. Навколишній світ являє собою спадщину, вже створену раніше, і якою, у відповідний спосіб, користується сучасне покоління, яке, як і покоління минулі, спирається у процесі своєї діяльності на цю спадщину минулого, на матеріальні і духовні цінності, на величезний накопичений історико-культурний досвід.

Перебіг цих процесів має свої загальнофілософські закономірності. Найголовнішим законом, що визначає розвиток культурно-історичних традицій, є закон заперечення заперечення. Як і інші закони діалектики, цей закон притаманний розвитку будь-якої якості, руху, явища природи, суспільства і мислення і цей рух може відбуватися не лише за висхідною, прогресивною лінією, але й за регресивною. У філософській літературі виділяється кілька розумінь процесу заперечення: метафізичне, діалектичне і подвійне заперечення [15, с. 250-251]. Це, насамперед, відбувається на ставленні до минулого, до його сприйняття. Суттю метафізичного розуміння минулого є абсолютний розрив, заперечення минулого, відкидання позитивного досвіду. З точки зору діалектичного заперечення, таке розуміння є хибним, оскільки минуле ніколи не зникає безслідно, а відбувається його своєрідне «зняття» у сучасному.

Тобто відкидання минулого досвіду скоріше, як це не парадоксально, свідчить про те, що він має таки свій вплив, хоча і не бажаний у даний момент. Намагання його повністю позбутися в реальності є справою утопічною. Іншими словами, минуле завжди присутнє у сучасному і його необхідно правильно

но і конструктивно враховувати, оскільки воно може вплинути і на майбутнє. Саме такий конструктивний спосіб розуміння співвідношення минулого і сучасного, старого і нового забезпечує закон подвійного заперечення (або заперечення заперечення), згідно з яким успадкованість, повторюваність рис та елементів старого завжди відбувається на вищій основі, показуючи процес розвитку за висхідною спіраллю з наближенням кожного певного циклу до старого, але не повторюючи його повністю (відома тріада Гегеля: «теза – антитеза – синтез»).

З іншого боку, це показує також суперечність, антагоністичність у значенні непримиренності боротьби, зіткнень суспільних протилежностей у найгостріших формах, які не могли бути розв'язані на основі попередньої якості. Типовим є приклад поступового накопичення кількісних змін у суспільстві у вигляді певних процесів, тенденцій, які свого часу не отримали належної оцінки і контролю, та вибуховий, «революційний» стрибок до нового якісного стану соціальної системи, що істотно змінив її. Це вимагає пошуку нових організаційних форм для вирішення суперечностей, переходу до нової якості процесів, щоб уникнути деструктивного варіанту розвитку подій.

Історична наука в такому плані виступає в якості посередниці між минулим і сучасністю, зв'язує нові етапи і лінії суспільного розвитку з попередніми, фіксує й освячує культурну традицію. Так, французький історик М. Блок відмічав, що «...незнання минулого не лише шкодить пізнанню теперішнього, але й ставить під загрозу будь-яку спробу діяти у теперішньому» [2, с. 25-26].

Уявлення про те, що є найважливішим для розвитку сучасного українського суспільства, оцінка значення різних напрямків суспільного розвитку та соціальних цінностей передбачає оперування суспільною свідомістю певними політичними ідеологемами та соціальними міфологемами. При цьому особливості їхнього сприйняття різними групами населення однієї країни залежать від особливостей їхнього менталітету, культурного рівня, світогляду. Подібна залежність простежується й у співвідношенні політичних ідеологем та релігійної свідомості, визначаючи в багатьох випадках її соціальний зміст. На початку нового століття в масовій свідомості українського суспільства отримали поширення три типи ідеологем, які пов'язані, відповідно, з трьома ціннісними орієнтаціями: на «проринково-прозахідні» цінності, на «традиціоналістські» цінності та на «соціалістичні» цінності – цінності слов'янської єдності, що розглядаються як провідні ідеологічні домінанти масової свідомості в сучасній Україні [11]. При цьому відбулася своєрідна сакралізація одного із цих типів ідеологем, що призвело до надзвичайного підвищення її соціального статусу і визначила загальний вектор політичної орієнтації всього українського суспільства. Причиною цього є ті культурно-історичні традиції, які співіснують сьогодні у структурі українського соціуму. Для з'ясування передумов цих процесів необхідно хоча б коротко розглянути їхню сутність і витоки.

Розвиток культурно-історичних традицій українського суспільства представлений лініями кількох

релігійних систем: християнством, ісламом, іудаїзмом [1]. Провідну роль у цьому процесі відіграло християнство, утвердження якого на Русі мало далекосяжні та багатогранні наслідки для всебічного розвитку суспільного життя. Це була закономірна подія, підготовлена всім ходом історичного розвитку, та глибоко мотивований об'єктивними потребами епохи крок. На відміну від язичництва, християнство виступало ідеологічною системою не первіснообщинного, а класового устрою. Утвердження нового феодального економічного базису визначило безперечну перемогу нової надбудови, якою в умовах середньовічної Русі могла бути тільки розвинена монотеїстична релігія.

Закріплення нової релігії істотно вплинуло на всі прояви соціального життя. Сприяючи зміцненню феодального устрою на Русі, християнство тим самим сприяло зміцненню держави та піднесенню її політичного авторитету на міжнародній арені. При цьому найважливішим наслідком прийняття християнства на Русі стало формування самобутньої духовної культури, основою якої стали саме християнські принципи.

Процес християнізації Русі та формування культурно-історичної традиції населення мав низку особливостей, що визначило її специфіку і вплинуло на її сучасний стан. Значною мірою ці особливості зумовлені давньою язичницькою традицією слов'ян. Взаємодія цієї культурної традиції з християнством визначила основний зміст культурної еволюції українського народу в його історичному аспекті. Ця взаємодія мала характер взаємовпливу релігійної та національної свідомості, яка видозмінювалася на окремих етапах суспільного розвитку.

Ця православно-християнська традиція тривалий час виконувала функцію інтерпретації національного буття та покладання сенсу або мети національного існування людини, які формують окремі риси національної свідомості. Це відбувалося в напрямку постановки головної проблеми життя людини у світі та шляхів її вирішення. При цьому «людина обирає ті матеріальні та культурні факти, які відповідають внутрішньому змісту певної релігії та принципів діяльності відповідної церкви» [8, с. 100]. Але етно-релігійні особливості язичницьких систем вірувань зберігають своє значення в структурі сучасних світоглядних уявлень населення.

У зв'язку з цим у структурі сучасної національної культури можна умовно виділити принаймні три основні зрізи культурно-історичної та світоглядної традиції, які мають риси цілісності і є специфічним способом взаємодії у процесі формування свідомості. Перший зріз – це єдиний цілісний світ селянської, у своїй основі, культури, яка посилена побутовим укладом. Ця культура акумулює в собі багато архаїчних, дохристиянських елементів світовідчуття, що мають язичницьке коріння [13]. Другий, культурно-історичний зріз утворює православна традиція розуміння буття, яка в поєднанні з народною культурою дала форми у вигляді так званого «народного православ'я» з виразними елементами двовір'я та синкретизму [9; 12; 18]. Зазначений синкретизм проявлявся на обох рівнях давньоруської культури – елітарному і народному, що наклало

відбиток на поведінку, ціннісні критерії та практичну діяльність представників різних соціальних груп населення, а також мало великий вплив на розвиток філософсько-світоглядних ідей, включаючи етичну й естетичну свідомість, історичне мислення, політичні теорії та уявлення про саме суспільство.

Наступною культурно-історичною традицією є традиція панівних прошарків, що пізніше найбільш виразно втілювалася у дворянській культурі з її раціоналістичним світосприйняттям. При цьому, слід зазначити, що за умов своєрідності складових частин національної культурної традиції її розвиток відображає також єдність її основних ліній.

Проте весь комплекс пам'яток матеріальної культури, усної традиції свідчить про взаємодію в українській культурно-історичній традиції кількох світоглядів, що проявлялося й у пізніші часи. Кожна із цих форм культури одночасно формувала особливий спосіб сприйняття світу.

Подальший розвиток української культурно-історичної традиції був пов'язаний з її конфесійними особливостями, оскільки тривалий час духовні і культурні процеси в суспільстві проявлялися у релігійних формах. Канонічна церква в Україні представлена різними гілками православ'я, католицизму, греко-католицизму та протестантизму, між якими існує відмінність у формі та змісті вираження світоглядних ідей та соціально-політичних орієнтацій. Зокрема, протестантські течії відображали соціальні і духовні процеси, які переживало українське суспільство починаючи з XVI ст. З огляду на історичні умови суспільного життя на українських землях у цей період, а саме традиційно сильні позиції католицизму та православ'я, класичні течії протестантизму (лютеранство, кальвінізм) не набули такого поширення, як у країнах Західної Європи, проте протестантські ідеї в Україні набули більш радикальних форм прояву (зокрема, течія антитринітаризму). У подальшому з'являлися нові радикальні протестантські рухи, які відображали духовну і соціальну еволюцію України періоду розкладу феодальних відносин і зародження відносин буржуазного типу. Певна схожість сучасної соціально-економічної ситуації в Україні з переламними моментами ринкових трансформацій минулого сприяє активізації багатьох рухів протестантського спрямування. Слід також зазначити, що кризовий характер взаємодії різних культурно-історичних традицій є багато в чому наслідком тривалої відсутності у православ'я інституціалізованого статусу панівної державної релігії та ситуації протиріччя з інорелігійними впливами, що відобразилося у своєрідних формах консерватизму української народної свідомості.

Отже, у закономірностях історичної реальності та тенденціях сучасності вже закладені контури прийдешнього майбутнього, але тут створюється основа для розуміння шляхів руху від сучасності до майбутнього, а тісний зв'язок минулого і сучасного, їхня діалектика є ключовим аспектом розуміння сучасного суспільства і дає змогу скласти уявлення про майбутнє. Як говорить стара істина, якщо сьогоднішнє повністю перекреслить минуле, а завтра нічого не візьме від сьогоднішнього, то «післязавтра» може не бути взагалі [7, с. 28].

Висновки

Отже, аналіз історичних аспектів культурної традиції у розвитку українського суспільства дозволяє дійти висновків про те, що різні історичні умови суспільного розвитку окремих земель України склали основу сучасних регіональних відмінностей у характері релігійності населення, особливостях політичної свідомості, в орієнтації на певні культурні та соціальні цінності.

Сучасне суспільство успадкувало низку важливих ліній культурно-історичної традиції, які впливали з релігійно-конфесійної специфіки та її взаємодії з іншими формами суспільної свідомості. Це позначилося і на розвитку філософсько-світоглядних ідей, включаючи етичну й естетичну свідомість, історичне мислення, політичні теорії та орієнтації.

Збереженість цих культурно-історичних традицій під впливом низки зовнішніх та внутрішніх чинників зумовили конфліктний характер їхньої взаємодії на сучасному етапі, коли на перший план висунута одна з ліній цієї традиції, яка культурно і політично орієнтувалася на країни Європи. Причиною такого стану є порушення діалектики співвідношення минулого і сучасного, старого і нового, що призвело до драматизації цих процесів. Вивчення їхнього впливу на формування особистості дозволить суттєво поглибити наукове розуміння особливостей їх сучасного стану та пошуку ефективних шляхів подолання суспільної кризи.

Список літератури

1. Бабій М.Ю. Академічне релігієзнавство / М.Ю. Бабій, А.М. Колодний, Б.О. Лобовик та ін.; під ред. Колодного А. М. – К.: Світ Знань, 2000. – 864 с.
2. Блок Марк Апологія истории или ремесло историка / Марк Блок. – [пер. Е.М. Лысенко]. – М.: Наука, 1973. – 232 с. – («Памятники исторической мысли»).
3. Ваторопин А.С. Религиозный модернизм и постмодернизм / А.С. Ваторопин // СОЦИС. – 2001. – № 11. – С. 84-93.
4. Вашкевич В.М. Модифікація світоглядних засад молоді у контексті цивілізаційного розвитку України / В.М. Вашкевич // Гілея. – 2007. – Вип. 8 – С. 57–64.
5. Вашкевич В.М. Культурно-історична традиція та історична свідомість [Електронний ресурс] / В.М. Вашкевич // Національна та історична пам'ять. – 2013. – Вип. 8. – С. 41-51. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_8_9. – Назва з екрана.
6. Дротянко Л.Г. Масова культура і масова свідомість в умовах глобалізації / Л.Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2013. – № 1. – С. 5-8.
7. Дротянко Л.Г. Ментальний аспект комунікації в полікультурному середовищі в умовах глобалізації / Л.Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2013. – № 2. – С. 5-8.
8. Дудник В.О. Інтеграція української культури у світовий культурний простір [Електронний ресурс] / В.О. Дудник // Часопис Нац. муз.акад. України імені П.І. Чайковського. – 2012. – № 4. – С. 10-18. – Режим доступу: http://knmau.com.ua/chasopys/17_NBUV/docs/02_Doudnik.pdf. – Назва з екрана.
9. Котов В.Н. Введение в изучение истории / В.Н. Котов. – К.: Вища школа, 1982. – 132 с.
10. Кравченко П.А. Формування національної свідомості і релігійні стосунки в Україні / П.А. Кравченко // Філософські обрії. – 2001. – № 5. – С. 90-112.
11. Крянев Ю.В. Двоеверие на Руси. Как была крещена Русь / Ю.В. Крянев, Т.П. Павлов. – М.: Политиздат, 1988. – 383 с.
12. Кушнарєва М.Б. Проблеми розвитку національної культури в умовах глобалізації та нових інформаційних технологій [Електронний ресурс] / М.Б. Кушнарєва, М.Ю. Рябчук,

О.В. Ірванець/ – Режим доступу: http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2003_6.php/. – Назва з екрана.

13. Міщенко М.Д. Особливості сприйняття ідеологем прихильниками різних політичних течій / М.Д. Міщенко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 3. – С. 42-50.

14. Новиков М.П. Христианизация Киевской Руси: методологический аспект / М.П. Новиков. – М.: Изд-во Московского университета, 1991. – 176 с.

15. Рыбаков Б.А. Языческое мировоззрение русского средневековья / Б.А. Рыбаков // Вопросы философии. – 1974. – № 1. – С. 1-30.

16. Богуцький Ю.П. Українська культура в європейському контексті / Ю.П. Богуцький, В.П. Андрущенко, Ж.О. Безвершук, Л.М. Новохатько ; за ред. Ю.П. Богуцького. – К.: Знання, 2007. – 679 с.

17. Надольний І.Ф. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 2000. – 624 с.

18. Феномен української культури: методологічні засади осмислення [Текст] / Нац. акад. наук України, М-во України у справах національностей та міграції, Ін-т філософії ; відп. ред.: В.І. Шинкарук, Є. Бистрицький. – Київ: Фенікс, 1996. – 476 с.

19. Целякова О.М. Духовність як цілісний феномен: проблеми концептуалізації в контексті соціально-філософського пізнання [Електронний ресурс] / О.М. Целякова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2008. – Вип. 33. – С. 65-73. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2008_33_10. – Назва з екрана.

20. Чернецов А.В. Двоеверие. Значение проблемы, перспективы изучения / А.В. Чернецов // Конференция «Истоки русской культуры (археология и лингвистика)» Тезисы докладов / А.В. Чернецов. – М.: Институт археологии РАН 1993. – С. 72-75.

Е.Н. Сидоркина

МЕТАФИЗИКА ОТРИЦАНИЯ И ИСТОРИЗМ КУЛЬТУРНОЙ ТРАДИЦИИ

В статье рассматриваются процессы взаимодействия различных культурно-исторических традиций украинского общества с точки зрения диалектики отрицания отрицания.

Ключевые слова: культурная традиция, идеология, социальный миф, диалектика, метафизика, историзм.

E. Sidorkina

THE METAPHYSICS OF DENIAL AND THE HISTORICISM OF THE CULTURAL TRADITION

This article examines the processes of interaction of different cultural and historical traditions of Ukrainian society from the point of view of the dialectic of negation of negation.

Key words: cultural tradition, ideology, social myth, dialectics, metaphysics, historicism.

УДК 274 (477) (045)

И.П. Скиба

УКРАИНА И ПРОТЕСТАНТИЗМ: ЭТИКА, ЭКОНОМИКА, РАЗВИТИЕ

(к 500-летию Реформации)

Національний авіаційний університет

Аннотация. В статье проведено исследование этических особенностей протестантизма в контексте перспектив экономического и социокультурного развития Украины. Акцент сделан на различие западной и отечественной культурных традиций, их духа. Обосновывается, что полноценное развитие Украины возможно лишь в случае учета ее культурно-исторической специфики.

Ключевые слова: Украина, православие, Реформация, протестантизм, этика, экономика, развитие

Вступление

В этом году исполняется 500 лет со дня знаменитого для последующего развития западного мира события – Реформации. Реформация является вторым большим расколом в христианской церкви после 1054 года, вследствие которого возникла такая ветвь христианства как протестантизм. Термин «протестант» возник в 1529 году, после 12 лет от начала Реформации. Шпаерский собор отменил свое предыдущее решение о том, что правитель каждого отдельного государства мог исповедовать веру, которую считал истинной. Поэтому немецкие лютеранские князья подали официальный протест, после чего новое движение получило название «протестантизм».

В наше время протестантизм занимает второе место по количеству верующих среди христианских конфессий (свыше 700 млн.). Доминирующим вероисповеданием протестантизм является в США, Великобритании, скандинавских странах, Австралии, Новой Зеландии. В еще ряде стран (Германия, Голландия, Канада, Швейцария) протестантизм (наравне с католицизмом) является одним из двух доминирующих вероисповеданий.

В этих странах вполне естественным является празднование столь знаменательного для них события. Иное дело Украина! В данном случае вполне уместен вопрос: что и зачем отмечает Украина? [11]. Бесспорно, с точки зрения вероисповедания, Украина является православным государством. 74 % из числа верующих украинцев считают себя православными [16]. Протестантизм же исповедуют не более 1 % верующих. Таким образом, Реформация в своем прямом воздействии практически не коснулась перестройки украинского религиозного сознания. В основе своей оно как было (до Реформации) так и остается православным. Хотя, безусловно, становление протестантизма оказало свое воздействие на православие хотя бы в том смысле, что возникшая необходимость взаимодействия, ведения диалога, полемики с новым направлением в христианстве, послужили толчком для развития нового витка православной апологетики и т. д.

В тоже время такой взгляд на взаимосвязь Украины и протестантизма будет неполным, поскольку последний, не имея возможности прямо воздействовать на религиозное сознание украинцев, которые в вопросе веры традиционно остаются на православ-